

จากพืชเศรษฐกิจสู่พืชทางวัฒนธรรม: กาแฟกับการเดินทางของความหมายในบริบทชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์

บทนำ

เมื่อพูดถึงกาแฟกับกลุ่มชาติพันธุ์ ภาพที่หลายคนนึกถึงคงไม่พ้นการเดินทางไปใช้ชีวิตแบบสโลว์ไลฟ์นั่งจิบกาแฟที่ปลูกโดยกลุ่มชาติพันธุ์ ณ หมู่บ้านบนเขาสูงสักแห่ง หรือภาพความสำเร็จของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หันมาปลูกกาแฟจนได้รับรางวัลจากเวทีการประกวดระดับนานาชาติ ด้วยวิธีการ Cupping¹ จากระสชาติ กลิ่น และเมล็ดกาแฟที่เป็นเอกลักษณ์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนว่ากาแฟเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของหลายกลุ่มชาติพันธุ์ อาทิ อ่าข่า ปกาเกอญอ โผล่ง และปะโอ ซึ่งต่างก็มีแบรนด์กาแฟในแพลตฟอร์มออนไลน์ที่วางจำหน่ายให้ได้เลือกสรรลิ้มลองกันอย่างแพร่หลาย หรือแม้แต่การนำเสนอและใช้ผลิตภัณฑ์กาแฟของกลุ่มชาติพันธุ์ตามร้านกาแฟแฟรนไชส์ที่เข้าถึงได้ทุกหัวมุมถนนหรือปั้มน้ำมัน ตอกย้ำภาพจำของกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะกลุ่มคนสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจกาแฟของประเทศ

กาแฟเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างก้าวกระโดดในไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเปลี่ยนผ่านจากการปลูกกาแฟในฐานะพืชทดแทนสู่การปลูกเพื่อเป็นสินค้าเกษตรมูลค่าสูง กลุ่มชาติพันธุ์หลายชุมชนเรียนรู้กรรมวิธีในการผลิตกาแฟโดยใช้เครื่องจักร การคำนวณกำไรขาดทุน และการออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้ดึงดูดผู้ซื้อ แตกต่างจากการทำเกษตรเพื่อยังชีพภายในครัวเรือนเหมือนในอดีต ในทัศนะของผู้เขียน กาแฟจึงเป็น “พืชพันธุ์ร่วมสมัย” ที่นำเข้ามาแนะนำให้กับกลุ่มชาติพันธุ์โดยคนนอกที่มาพร้อมกับนโยบายรัฐ ในขณะเดียวกัน เป็นที่น่าสนใจว่ากาแฟถูกกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์อย่างแยกไม่ออก ไม่ได้เป็นพืชที่ดูแปลกตาหรือไม่เข้ากับวิถีชีวิตท้องถิ่น จนอาจกล่าวได้ว่ากาแฟได้ถูกปรับเปลี่ยนสถานะจากพืชต่างถิ่นสู่พืชทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไปแล้ว

บทความนี้เกิดจากการตั้งคำถามของผู้เขียนที่ว่า “กาแฟ” ในฐานะพืชพันธุ์ร่วมสมัยจะยังมีความเกี่ยวข้องกับจักรวาลวิทยาของกลุ่มชาติพันธุ์อยู่หรือไม่ อย่างไร หรือกาแฟจะเป็นเพียงพืชที่มีความสำคัญเชิงพาณิชย์ที่ตอบสนองไปตามอิทธิพลของระบบทุนนิยมเท่านั้น โดยผู้เขียนจะนำเสนอผ่านประวัติศาสตร์การเข้ามาของกาแฟในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ องค์ความรู้พื้นเมือง (indigenous knowledge) ที่เชื่อมโยงกาแฟกับมนุษย์และสิ่งเหนือธรรมชาติ และกระบวนการทำกาแฟให้เป็น

¹ กระบวนการชิมกาแฟที่เป็นมาตรฐานสากลเพื่อประเมินรสชาติ กลิ่น และจุดเด่นของกาแฟ

พื้นเมือง (indigenization) โดยอ้างอิงจากแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านกาแพของกลุ่มชาติพันธุ์อ่าป่า เพื่อทำความเข้าใจการปรับตัวและการสร้างความหมายใหม่ต่อพืชชนิดนี้

กาแพในฐานะพืชของคนนอก

ปัจจุบันไร่กาแพที่เต็มไปด้วยเมล็ดเซอร์รีสดและผลิตภัณฑ์กาแพ กลายเป็นภาพลักษณ์และทิวทัศน์ที่คุ้นตาของชุมชนบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน แต่กาแพที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นพืชแปลกถิ่น เข้ามาอยู่ในพื้นที่ของชุมชนชาติพันธุ์ได้อย่างไร ใครหรือหน่วยงานใดเป็นผู้แนะนำการปลูกกาแพ และทำไมต้องเป็นกาแพ คำถามเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการทำความเข้าใจความเป็นมาของการปลูกกาแพในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มาพร้อมกับความหมายและแนวความคิดการพัฒนานำเข้ามาโดยคนนอก

ประวัติศาสตร์การปลูกกาแพในพื้นที่สูงของไทย เริ่มขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงกลางทศวรรษ 1970 เมื่อโครงการพัฒนาของรัฐเริ่มเข้าไปมีบทบาทในการจัดการปลูกฝิ่น ซึ่งในขณะนั้นถูกนิยามว่าเป็นต้นเหตุของความยากจน พืชผิดกฎหมาย และตัวการทำลายสิ่งแวดล้อม (Gilligly, 2008) สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดโครงการปลูกพืชทดแทนและพัฒนาชุมชน (Thai/UN Crop Replacement and Community Development Project) ภายใต้การสนับสนุนขององค์การสหประชาชาติ ที่เข้ามาแนะนำการปลูกกาแพอาราบิก้าเพื่อเป็นแหล่งรายได้ทางเลือก เนื่องจากสภาพดินและภูมิอากาศบนพื้นที่สูงมีความเหมาะสมที่จะผลิตกาแพให้ได้ผลผลิตดี อีกทั้งยังเป็นพืชที่มีความต้องการสูงในตลาด (Noppakoonwong et al., 2015) กาแพถือเป็นหนึ่งในพืชหลายชนิดที่ถูกแนะนำให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทดลองปลูก อาทิ มันฝรั่ง มะเขือเทศ กะหล่ำปลี พริก หรือลิ้นจี่ ซึ่งเป็นแนวความคิดการพัฒนาของรัฐที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อจัดการปลูกฝิ่นเพียงเท่านั้น แต่ยังคงแฝงไปด้วยจุดประสงค์อื่น ๆ เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์โลกในยุคสงครามเย็น

ในขณะนั้น ภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สัมพันธ์กับการทำไร่หมุนเวียน ได้ถูกทำให้กลายเป็นกลุ่มคนทำไร่เลื่อนลอย ตัดไม้ทำลายป่า (Takaeng, 2017) และเป็นภัยต่อความมั่นคงจากมุมมองของรัฐ ดังนั้น การเข้าควบคุมพื้นที่สูงทางภาคเหนือของรัฐไทย จึงแสดงออกมาในรูปแบบภารกิจอันชอบธรรมที่วางอยู่บนแนวความคิดการสร้างชาติ เพื่อทำให้พื้นที่นอกรัฐกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ผ่านการเปิดโรงเรียนบนภูเขาเพื่อสอนภาษาไทย การประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ป่าสงวน และพื้นที่ลุ่มน้ำ หรือการทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เป็นคนติดที่ (sedentarization) ด้วยการปรับวิถีการทำไร่หมุนเวียนมาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจแบบถาวรไม่เคลื่อนย้ายพื้นที่ (Gilligly, 2006) ด้วยเหตุนี้เอง การปลูกกาแพจึงได้รับการสื่อสารกับกลุ่มชาติพันธุ์และสังคมด้วยภาพลักษณ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นวิธีที่มีศักยภาพสูงในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าไม้ (Pongkijvorasin & McGreevy, 2021) และให้ผลตอบแทนที่น่าพึงพอใจตามความต้องการของตลาดโลก

ความพยายามของรัฐในการสร้างความหมายของกาแฟให้เป็นที่ยอมรับในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์และสังคม ทำให้กาแฟกลายเป็นพืชที่มีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเพื่อปกปิดเป้าประสงค์ที่แท้จริงของโครงการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอย่างแยบยล อย่างไรก็ตาม งานศึกษาวิจัยจำนวนมากกลับชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า โครงการปลูกกาแฟที่นำเข้ามาปฏิบัติในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ถือว่าไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เนื่องจากโครงการขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่ไม่มีองค์ความรู้ด้านการปลูกกาแฟเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาโรคพืชและไม่มีตลาดรองรับผลผลิตเมล็ดกาแฟจำนวนมากจนทำให้ราคาตกต่ำ (Angasith & Suwanwisolkait, 1995; Tungittiplakorn, 1998; Takaeng, 2017) จึงนำไปสู่คำถามสำคัญว่า หากโครงการของรัฐไม่ประสบความสำเร็จอย่างที่กล่าวมา เหตุใดกาแฟจึงยังคงได้รับการส่งเสริมให้ปลูกอย่างแพร่หลายในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

กาแฟกับองค์ความรู้พื้นเมือง

การที่กาแฟยังคงแพร่หลายอยู่ในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์นั้น สามารถทำความเข้าใจได้ผ่านจักรวาลวิทยาของกลุ่มชาติพันธุ์ กล่าวคือ กลุ่มชาติพันธุ์มีมุมมองต่อความสัมพันธ์ของตนเองและสรรพสิ่งรอบตัวอย่างไร และ “กาแฟ” ถูกจัดวางไว้อย่างไรในทัศนะของกลุ่มชาติพันธุ์ Fabio Rossano Dario (2025) กล่าวว่า การทำความเข้าใจวิธีคิดทางจักรวาลวิทยาของกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องพิจารณาผ่านวิถีชีวิตและการปฏิบัติทางสังคมของกลุ่มนั้น ๆ ที่ถูกหล่อหลอมขึ้นผ่านความสัมพันธ์ภายในชุมชน ระบบสังคม ความเชื่อทางศาสนา เศรษฐกิจ หรือรูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ซึ่งมีการปรับตัวอยู่เสมอตามบริบทแวดล้อมและช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงไป สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว สิ่งแวดล้อมไม่ใช่เพียงสถานที่อยู่อาศัยแต่เป็นนิเวศเฉพาะที่ต้องให้ความเคารพและรักษาไว้ไม่ว่าสิ่งรอบตัวนั้นจะอยู่ในลักษณะใดก็ตาม แนวคิดดังกล่าวเป็นรูปแบบที่พบเห็นได้ในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เชื่อว่ามีจิตวิญญาณอาศัยอยู่ในสรรพสิ่งต่าง ๆ อาทิ แม่น้ำ ป่า สายลม หรือดิน ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองและลงโทษบุคคลที่ละเมิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Dario, 2025) และยังเป็นการสะท้อนอำนาจต่อรองขององค์ความรู้พื้นเมืองในการจัดการและปกป้องทรัพยากรของตนอีกด้วย (Meesaeng, 2022)

ตัวอย่างองค์ความรู้พื้นเมืองที่นำมาปรับใช้กับการปลูกกาแฟ คือ กรรมวิธีการปลูกกาแฟแบบใต้ร่มเงา (shade-grown coffee) (ภาพที่ 1) เป็นการปลูกต้นกาแฟไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่เพื่ออาศัยร่มเงาไม่ให้ต้นกาแฟรับแสงแดดโดยตรง ให้ได้ต้นกาแฟที่สุภาพดี ปราศจากการใช้สารเคมี มีความปลอดภัยต่อตัวผู้ผลิตและผู้บริโภค และเป็นการรักษาสีเขียวของสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นการปรับตัวของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์จากวิธีการปลูกกาแฟในที่โล่งแจ้งหรือการปลูกแบบวนเกษตรตามคำแนะนำของโครงการพัฒนาพื้นที่สูง (Angkasith, 2001) การปลูกกาแฟแซมใต้ร่มเงานั้น เป็น

การนำพืชชนิดใหม่เข้าไปผสมผสานกับสิ่งที่มีอยู่เดิมในชุมชนชาติพันธุ์ได้อย่างลงตัว โดยไม่เป็นการทำลายป่าชุมชน ไร่มุมนเวียน หรือพืชท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม²

ภาพที่ 1: การปลูกกาแฟแบบใต้ร่มเงา บ้านแม่จันใต้ อ.แม่สรวย จ.เชียงราย
ที่มาภาพ: อาดัง อางอ

การปลูกกาแฟใต้ร่มเงาให้ได้ผลผลิตที่ดี ไม่ได้อาศัยเพียงองค์ความรู้ทางการเกษตรตามหลักการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เท่านั้น หากแต่เป็น “องค์ความรู้พื้นเมือง” ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่สั่งสมมายาวนาน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และถูกนำมาปรับใช้ในบริบทของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ดังที่ Katherine Cano-González และ Xiomara F. Quiñones-Ruiz (2025) ให้ความเห็นว่า องค์ความรู้พื้นเมืองเป็นความรู้ที่แปรเปลี่ยนไปตามการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งอื่น (relational) ผ่านระบบการสังเกต การบันทึก การสื่อสาร และการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ พืช สัตว์ และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคม กลุ่มชาติพันธุ์จึงไม่ได้มองกาแฟในฐานะพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ โดยแยกขาดออกจากความสัมพันธ์กับระบบนิเวศแวดล้อมอื่น ๆ แต่จัดวางให้กาแฟเป็นพืชที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนด้วย ซึ่งแนวปฏิบัติเหล่านี้ ย่อมแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในปัจจุบัน

² อ่านเพิ่มเติม SpringNews. (2567, 23 มิถุนายน). "กาแฟชาติพันธุ์" วิถีคนกับป่าที่ยั่งยืน สร้างเศรษฐกิจชนพื้นเมือง. <https://www.springnews.co.th/news/hot-issue/851131>

กาแฟและการแปรเปลี่ยนความหมายในบริบทชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์

แนวปฏิบัติเกี่ยวกับกาแฟอาจแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ สำหรับกรณีการอยู่ร่วมกับกาแฟของกลุ่มชาติพันธุ์อ่าป่าในบ้านแม่จันใต้ อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย และบ้านอาแย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ สะท้อนให้เห็นกระบวนการทำให้กาแฟเป็นพื้นเมือง (indigenization of coffee) อย่างชัดเจน กระบวนการดังกล่าวไม่ได้ปฏิเสธองค์ความรู้จากภายนอกโดยสิ้นเชิง แต่เป็นการเลือกสรรความเชื่อ แนวปฏิบัติ และคุณค่าท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน (Alatas, 1993) จนในท้ายที่สุด กาแฟได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวอ่าป่าอย่างกลมกลืน

ชาวอ่าป่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่มีความโดดเด่นในการปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ บริษัทกาแฟดอยช้าง ที่บุกเบิกธุรกิจกาแฟอาราบิก้าในภาคเหนือของไทย (Sugiyama, 2017) นอกจากความสำเร็จในเชิงเศรษฐกิจแล้ว วัฒนธรรมกาแฟของชาวอ่าป่ายังมีมิติทางความเชื่อและแนวปฏิบัติที่น่าสนใจ ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นกฎระเบียบและความเชื่อของชุมชนในการทำไร่หมุนเวียน โดยยังคงถูกยึดถือปฏิบัติและนำมาปรับใช้กับการปลูกกาแฟในปัจจุบัน

“เมื่อก่อนถ้าปลูกข้าวไร่ต้องใช้ระบบไร่หมุนเวียน แต่ปัจจุบันจะหมุนเวียนแบบนี้ไม่ได้แล้ว แต่ความเชื่อหรือความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขา หรือเจ้าที่ตามธรรมชาติยังคงอยู่ แม้วิถีเราเปลี่ยนไปแต่เรายังเอาความเชื่อดั้งเดิมมาใช้ พื้นที่เพาะปลูก [กาแฟ] มีความเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ของชนพื้นเมือง ชาวอ่าป่าจะไม่เข้าไปปลูกในพื้นที่ที่เป็นป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ ป่าต้นน้ำ หรือป่าต้องห้ามที่เอาไว้ทำพิธีกรรม”

(ทรงวุฒิ แลชะอะ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2569)

แนวปฏิบัติทางวัฒนธรรมด้านกาแฟยังถูกผสมผสานเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอ่าป่าที่เรียกว่า “อ่าป่าจันร์” (Aqkaqghanr) เป็นการมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสรรพสิ่ง อาทิ สัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ ต้นไม้ ผืนดิน และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ ความเชื่อนี้ถูกสะท้อนผ่านพิธีกรรม “ยาร์ลอร์”³ (Yarlaur) ที่จัดขึ้นประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ชาวอ่าป่าในบ้านแม่จันใต้จะตั้งหิ้งและเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย น้ำเปล่า เหล้า น้ำชา ขิง และผลผลิตจากพืชพันธุ์ในไร่ เช่น กาแฟ อาโวคาโด หรือส้ม (ภาพที่ 2 และภาพที่ 3) เพื่อแสดงความ “ขอบคุณต่อผู้ปกป้องรักษาผลผลิตในไร่ และเป็นการขอพรไม่ให้สิ่งไม่

³ “ยาร์” หมายถึง ไร่ และ “ลอร์” หมายถึง ความเคารพ

ดีหรือสิ่งที่มองไม่เห็นเข้ามารบกวนพืชไร่” (อาดัง อาจอ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2569)

ภาพที่ 2: หิ้งในพิธีกรรม “ยาร์ลอร์” ที่มีกาแพเป็นส่วนประกอบของเครื่องเซ่นไหว้ ณ บ้านแม่จันใต้
ที่มาภาพ: อาดัง อาจอ

ภาพที่ 3: สัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรม “ยาร์ลอร์” ช่วยป้องกันสิ่งไม่ดีเข้าไปทำอันตรายต่อพืชพันธุ์ในไร่ ณ บ้านแม่จันใต้
ที่มาภาพ: อาดัง อาจอ

ผู้เขียนมองว่า แนวปฏิบัติของชาวอำเภอกาแฟและนิเวศแวดล้อมข้างต้น เป็นการตอบแทนซึ่งกันและกัน (reciprocity) ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติบนฐานองค์ความรู้พื้นเมือง ที่ไม่ได้มองว่ามนุษย์เป็นเพียง “ผู้รับ” จากธรรมชาติเท่านั้น แต่มนุษย์มีความรับผิดชอบที่จะต้องดูแลระบบนิเวศกลับด้วย (Kimmerer, 2011) ทั้งนี้ การตอบแทนดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ของตนด้วย (John, 2025) ซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของกาแฟได้ถูกนำมาแบ่งปันให้แก่สมาชิกชุมชน อาทิ การแจกจ่ายต้นกล้ากาแฟให้กับครอบครัวในชุมชนที่ไม่มีกำลังซื้อเมล็ดพันธุ์ในบ้านอาเย (ทรงวุฒิ แลเชอะ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2569) หรือการระดมเงินที่ส่วนหนึ่งได้จากการจำหน่ายกาแฟเพื่อนำมาสร้างถนนในชุมชนบ้านแม่จันใต้ (อาดัง อาจอ, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 27 มกราคม 2569) ต่างก็สะท้อนให้เห็นว่าองค์ความรู้พื้นเมืองในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และธรรมชาตินั้น ไม่ได้ทำให้กาแฟเป็นเพียงพืชเศรษฐกิจที่ตอบสนองไปตามกระแสทุนนิยม แต่ถูกผูกโยงไปกับความหมายใหม่ในฐานะพืชทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญกับวิถีชีวิต ความเชื่อ เศรษฐกิจ และการอยู่ร่วมกันของชาวอำเภอกาแฟ

สรุป

บทความนี้ไม่ใช่การตีขลุมว่าการปลูกกาแฟที่ดีต้องเป็นอย่างไร หรือองค์ความรู้พื้นเมืองด้านกาแฟจะเหนือหรือด้อยกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า “กาแฟ” ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นพืชจากภายนอกและไม่ได้มีความสัมพันธ์กับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ ถูกนำเข้ามาในชุมชนด้วยความหมายแบบหนึ่งที่ยึดโยงกับการสร้างชาติ และได้ถูกตีความใหม่บนฐานองค์ความรู้พื้นเมืองท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเปรียบเสมือนองค์ความรู้ด้านกาแฟอีกชุดหนึ่งที่มาจาก “คนใน” ไม่ใช่ นักชิมกาแฟหรือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก สุดท้ายนี้ กาแฟที่มีคุณภาพในทัศนะของกลุ่มชาติพันธุ์อาจไม่ได้วัดด้วยมาตรฐานสากลอย่างการ Cupping หรือการที่กาแฟเป็นที่รู้จักในเวทีระดับโลก แต่คุณภาพของกาแฟอาจอยู่ที่การปลูกด้วยความเคารพสรรพสิ่งในธรรมชาติและการแบ่งปันเกื้อกูลผลประโยชน์ในชุมชนก็เป็นได้

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงาน “Coffee Journey: ลิ้มรสกาแฟ แล้ววัฒนธรรม” #coffee matters

---

ผู้เขียน

พมิรา รักษ์อรศิลป์ นักบริหารเครือข่ายและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ

ฝ่ายสื่อสารสังคมและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

บรรณานุกรม

- Angasith, P., & Suwanwisolkit, P. (1995). "Role of Hilltribe Women in Coffee Cultivation and Extension Programme." *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 16(1), 105-114. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/kjss/article/view/240558/163851>
- Angkasith, P. (2001, February 26-28). *Coffee Production Status and Potential of Organic Arabica Coffee in Thailand* [Conference presentation]. First Asian Regional Round-table on Sustainable, Organic and Speciality Coffee Production, Processing and Marketing, Chiang Mai, Thailand.
- Cano-González, K., & Quiñones-Ruiz, X. F. (2025). Brewing Resistance: Indigenous Knowledge and the Contestation of Colonial Powers Through Value Chains for Coffee—A Literature Review. *Journal of the Geographical Society of Berlin*, 156(1-2), 41-56. <https://doi.org/10.12854/erde-2025-714>
- Dario, F. R. (2015). "The plant universe in the culture of Brazilian Indigenous peoples." *World News of Natural Sciences*, 59, 221-238.
- Gillogly, K. A. (2006). *Transformations of Lisu Social Structure Under Opium Control and Watershed Conservation in Northern Thailand* [Doctoral dissertation, University of Michigan]. University of Hawaii System. <https://evols.library.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/7db2222e-d1be-4950-80a0-9e134cb6cc88/content>
- Gillogly, K. A. (2008). "Opium, Power, People: Anthropological Understandings of an Opium Interdiction Project in Thailand." *Contemporary Drug Problems*, 35(4), 679-715. <https://doi.org/10.1177/009145090803500409>
- John, R. E. (2025). *Exploring Indigenous Concepts of Well-being with Indigenous Knowledge Keepers* [Doctoral dissertation, University of British Columbia]. UBC Library Open Collections. <https://open.library.ubc.ca/media/stream/pdf/24/1.0449046/4>
- Kimmerer, R. (2011). Restoration and Reciprocity: The Contributions of Traditional Ecological Knowledge. In D. Egan., E. E. Hjerpe., & J. Abrams (Eds.), *Human Dimensions of Ecological Restoration: Integrating Science, Nature, and Culture*, (pp. 257-276). Island Press.

- Meesaeng, S. (2022). *Environmentality and Cultural Identity Modification of the Akha in the Northern Thailand: Focusing on the Arabica Coffee Business and Sustainable Development* [Doctoral dissertation, Hiroshima University]. Hiroshima University Institutional Repository.
- Pongkijvorasin, S. & McGreevy, S. R. (2021). "Loving local beans? The challenge of valorizing local food in the Thai highlands." *Environment, Development and Sustainability*, 23, 17305–17328. Springer.
<https://doi.org/10.1007/s10668-021-01367-3>
- Noppakoonwong, U. et al. (April 2015). Research and Development of Arabica Coffee in Thailand. Conference: 25th International Conference on Coffee Science (ASIC).
- Sugiyama, S. (2017). *Agroforestry Coffee Production in Northern Thailand: livelihood system transformation and institutional changes*. [Master's Thesis, Norwegian University of Life Sciences]. Semantic Scholar.
- Takaeng, C. (2017). *Doi Chaang Coffee: Ethnic Identity and Commodification*. [Master's Thesis, Chiang Mai University]. Chiang Mai University Digital Collections.
<https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:125890>
-